

Aydın Qasimli

Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Bizim yazar

(əvvəli ötən sayımızda)

Atatürk dövrü Türkiyə xarici siyasətinin üçüncü dövrü 1930-1939-cu illəri əhatə edir. Bu dövrdə Türkiyə dünya iqtisadi böhranının meydana gətirdiyi çətinliklərlə qarşı-qarşıya qalmışsa da Osmanlı borcları haqqında 1932-ci ildə Parisdə Fransa ilə anlaşmaya nail olmuş, 9 fevral 1934-cü ildə Yunanıstan, Yuqoslaviya və Rumıniya ilə "Balkan Birliyi", 20 iyul 1936-cı ildə Montreuxda Bolqarıstan, Fransa, Yaponiya, İngiltərə, Rumıniya, Yunanıstan, Yuqoslaviya və Sovet İttifaqı ilə "Boğazlar Sözləşməsi"ni, 9 iyul 1937-ci ildə İran, İraq və Əfqanıstanla "Saadabad Pakti"ni imzalamış, 1938-ci ilin sentyabr ayında qurulan bağımsız Xatay Dövləti 29 iyun 1939-cu ildə Xatay Millət Məclisinin qərarı ilə Türkiyəyə birləşdirilmişdi.

Türkiyə Cümhuriyyəti dahi Atatürkün zəkası sayəsində gücləndikcə çevrəsindəki bölgə ölkələri ilə sülh yolunu çözmüş, "ölkədə və dünyada sülh" şüarını yeni Cümhuriyyətin xarici siyasətinin əsasına çevirmiş, 1932-ci ildə Millətlər Cəmiyyətinin üzvü olmuşdu.

Yeni Cümhuriyyəti iqtisadi cəhətdən yüksəltməyə çalışan Atatürk şəxsi təşəbbüs və qarışıq iqtisadiyyatdan daha çox dövlət iqtisadiyyatına ağırlıq vermişse də sosialist bir dövlət qurmamışdı. Qərb imperia- listlərinə qarşı Sovetlərlə dostluq müqaviləsi bağlamasına və ölkədə bir Kommunist Partiyasının yaradılması və fəaliyyət göstərməsinə icazə verdiyinə baxmayaraq incə bir siyasət yürütmüşdür. Lakin Atatürkü və qarşılıqlı olaraq "Kamalizm" in mahiyyətini dərin- dən anlamayan və bütün bunları əldə dəstəvaz edən Atatürk düşmənləri onu kommunistlikdə və hətta ateistlikdə ittiham etmişlər. Halbuki Atatürk hələ sağlığında dəfələrlə bu mövzularla bağlı məsələlərə öz münasibətini açıq şəkildə bildirərək göstərmişdi

deyə yad edilir. Bolşeviklərə münasibətimizə gəlincə, biz onlarla bir dostluq müqaviləsi bağladığımızı. Başlıca şərtlərdən biri budur ki, ruslar məmləkətimizdə propaqanda və təhrikat yapmayacaqlar. Çünki Sovet təşkilatı ilə bizim təşkilatımız arasında əsaslı itti- faf vardır". "Kommunizm ilə rus dostluğu arasında

irəli sürən və bunu səhv hesab edən Atatürk təftişçilərinə qarşı hələ vaxtında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin başçısı olan Məmməd Əmin Rəsulzadə tutarlı cavab verərək göstərmişdi ki: "Türkiyəni bolşeviklərlə müqavilə bağlamağa məcbur edən səbəb Lloyd Corc (Lloyd Corc 1916-cı ilin sonundan 1922-ci ilə- dək Böyük Britaniya koalisiya hökumətinin baş naziri olmuşdur-A.M.) və Klemanso Jorj Benjamen (Klemanso 1906-

cümhuriyyətçilik, xalqçılıq, dövlətçilik, dünyəvilik, sülhsevərlik təşkil edir. Kamalizm imperializmə qarşı mübarizə aparmaq, Türkiyəni çağdaş uyqarlıq səviyyəsinə qaldırmaq deməkdir. Çox təəssüflər olsun ki, sonrakı iqtidarlar Atatürkün bu müqəddəs ilkələrini qoruya bilməmiş, Türkiyəni imperialist dövlətlərdən asılı vəziyyətə salmış, Atatürkün min zəhmət bahasına qurduğu Cümhuriyyət kultürünə qarşı dini, siyasi və ideoloji kultür

Zəfərlərə apararı Komutan

bir münasibət varmıdır?" sualına da cavab olaraq bildirmişdi ki: "Kommunizm ictimai bir məsələdir. Məmləkətimizin halı, ictimai şəraiti, dini və milli ənənələrin güclü olması Rusiyadakı kommunizmin bizə tətbiqinə müsaid olmadığı qənaətini təyin edən bir mahiyyətdədir... Hətta rusların mütəfiqləri də bizim üçün bu həqiqətin sübutuna qail bulunurlar. Bizim ruslarla olan münasibət və müqaviləmiz ancaq iki müstəqil dövlətin itti- faf əsasları ilə əlaqədardır" (Bax: Atatürkün Söyləy və Deməçləri, III cilt, səh.51; V cilt,

1909-cu və 1917-1920-ci illərdə Fransa Nazirlər Şurasının sədri, həmçinin 1917-1920-ci illərdə Fransanın Müdafiə naziri olmuşdur-A.M.) Avropasının qələbə nəşəsi ilə kor olan siyasəti idi. Bu siyasət var iken Türkiyə Böyük Millət Məclisinin rəhbərlərini bolşeviklərlə anlaşdıqları üçün kimsə ittiham edə bilməz. Bolşevik siyasətinin Türkiyə üçün bir manevr olduğunu qəbul etməmək dünya məsələlərini çox dar bir gözlüklə görmək olardı" (Bax: M.Ə.Rəsulzadə, Azərbaycan Cümhuriyyəti, Bakı 1990, səh.88).

oluşdurmağa çalışmaqdadırlar. Bütün bunlar da siyasi çatışmalara səbəb olmuş, Türkiyə toplumunu qarşı-qarşıya gətirmiş, Türk və Türkiyə düşmənlərinin istəklərinə xidmət etmişdir.

Bugünkü Türkiyə Cümhuriyyəti həm tarixdən gələn, həm də içində bulunduğu şərtlərin özəlliklərini Atatürk ideyaları əsasında bir araya gətirərək onu həyata keçirmək məcburiyyətindədir. Xarici qüvvələrin təsiri, siyasi, dini və ideoloji yönərlə Türk cəmiyyətinin sorunlarını həll etmək, onu ana cizgilərdən, Atatürk ilkələrindən ayırmaq ölkəni və xalqı çıxılmazlıqlara sürükləmək deməkdir. XXI əsr Türk dünyası içində düşdüyü siyasi və mədəni kaosdan qurtulmaq üçün Atatürkün başladığı, fəqət sona çatdırı bilmədiyi yolu davam etdirməli, qloballaşmanın yaratmaqda olduğu dağıdıcı təsirlərə qarşı yeni bir siyasi və mədəni dönmə başlatmalıdır. Əks təqdirdə böyük Atatürkün söylədiyi kimi "Milli mədəniyyətin yox olması millətin tarix səhnəsindən silinməsi deməkdir". Ona görə də "Milli mədəniyyətimizi müasir mədəniyyət səviyyəsinin üstünə çıxarmalıyıq. Bunu Atatürkün mədəni vəsfini ortaya qoyaraq elmlə, irfanla, çalışmayla yapmalıyıq"- deyən Atatür-

Yeni Cümhuriyyəti iqtisadi cəhətdən yüksəltməyə çalışan Atatürk şəxsi təşəbbüs və qarışıq iqtisadiyyatdan daha çox dövlət iqtisadiyyatına ağırlıq vermişse də sosialist bir dövlət qurmamışdı. Qərb imperia- listlərinə qarşı Sovetlərlə dostluq müqaviləsi bağlamasına və ölkədə bir Kommunist Partiyasının yaradılması və fəaliyyət göstərməsinə icazə verdiyinə baxmayaraq incə bir siyasət yürütmüşdür. Lakin Atatürkü və qarşılıqlı olaraq "Kamalizm" in mahiyyətini dərin- dən anlamayan və bütün bunları əldə dəstəvaz edən Atatürk düşmənləri onu kommunistlikdə və hətta ateistlikdə itti- ham etmişlər...

kün bu vəsiyyətini həyata keçirmək XXI əsr Türkünün ən ümdə vəzifəsi olmalıdır.

Atatürk 1937-ci ildə ona məxsus əkin sahələrini dövlət xəzinəsinə, bir hissə dağın- maz əmlaklarını Ankara və Bursa Bələdiyyələrinə bağışla- mış, öz şəxsi mirasından yeganə bacısı Makbulə Xanıma, mənəvi övladlığa götürdüyü Afət İnanə, Səbiyə Gökçənə, Fikriyyəyə, Ülküyə, Nəbiləyə, Ruqiyəyə, Zəhraya və Musa adlı çobana, himayəyə götür- düyü Əbdürrəhim və Ehsan adlı cocuqlara, həmçinin yar- ratdığı Türk dili və Türk Tarixi Qurumlarına pay ayırırmışdı.

Yaxınlaşan II Dünya müharibəsini öncədən gören Atatürk sülh yolu ilə bölgədə savaşa qarşı önlemlər almış, ölümündən sonra Türkiyə Cümhur- başqanı olan silahdaşı İsmət İnönü Atatürkün xarici siyasə- tini davam etdirərək Türkiyə- nin II Dünya müharibəsinə qatılmasına icazə verməmiş, ölkəni bu böyük təhlükədən yara- almadan qurtarmağa nail olmuşdu.

Atatürk Türk millətinə ən böyük xidmətlərini yapıdıqdan, ona hüzur, nizam-intizam gətirdikdən və ona çalışma həvə- sini aşıladıqdan sonra 10 noyabr 1938-ci ildə serroz xəstə- liyindən İstanbulda Dolmabahça Sarayında saat 9, 05 dəqiqədə vəfat etmiş, 21 noyabr 1938-ci ildə törənlə müvəqqəti istirahətgahı olan Ankara Etnoqrafiya Muzeyində dəfn edilmiş, "Anıt Qəbir" yapıldıq- dan sonra 10 noyabr 1953-cü ildə cənazəsi yüksək bir törənlə Ankarada "Anıt Qəbir"də əbədi istirahətgahına gömül- müşdü.

Atatürk Türk millətinin qəl- bində əbədi yaşayacaqdır. Çünki Atatürk dünya Türkləri- nin XX əsrdə qarantı olan Türkiyə Cümhuriyyətini yaratmış, sönməkdə, əriməkdə olan Türklüyü özünə qaytarmışdır. Ruhü şad olsun.

Bugünkü Türkiyə Cümhuriyyəti həm tarixdən gələn, həm də içində bulunduğu şərtlərin özəlliklərini Atatürk ideyaları əsasında bir araya gətirərək onu həyata keçirmək məcburiyyətindədir. Xarici qüvvələrin təsiri, siyasi, dini və ideoloji yönərlə Türk cəmiyyətinin sorunlarını həll etmək, onu ana cizgilərdən, Atatürk ilkələrindən ayırmaq ölkəni və xalqı çıxılmazlıqlara sürükləmək deməkdir. XXI əsr Türk dünyası içinə düşdüyü siyasi və mədəni kaosdan qurtulmaq üçün Atatürkün başladığı, fəqət sona çatdırı bilmədiyi yolu davam etdirməli, qloballaşmanın yaratmaqda olduğu dağı- dıcı təsirlərə qarşı yeni bir siyasi və mədəni dönmə başlatmalıdır. Əks təqdirdə böyük Atatürkün söylədiyi kimi "Milli mədəniyyətin yox olması millətin tarix səhnəsindən silinməsi deməkdir"...

ki: "Biz nə bolşevikiz, nə də kommunist. Biz nə biri, nə də digəri ola bilmərik. Çünki biz milliyətpərvər və dinimizə hörmətcarız. Və lisanımızda bu hökumət "Xalq Hökuməti"

səh.84; II cilt, səh.20).

Atatürkün bolşevik Rusiya- sı ilə dostluq müqaviləsi bağ- lamasını sonralar Rusiya imperiyası tərkibində yaşayan Türklərə bir zərbə olduğunu

"Kamalizm" in əsas məqsədi Türk millətini yüksəltmək, onu inkişaf etmiş xalqlar səviyyəsinə qaldırmaqdır. Kamalizm ideologiyasının əsasını bağımsızlıq, milliyətçilik,